

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 339.17(477)

Мица В.В.

керівник Центру доуніверситетської підготовки
та роботи з іноземними громадянами
Ужгородського національного університету

МІСЦЕ І РОЛЬ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

Ефективне функціонування економіки, зокрема економіки регіонів, неможливе без малого підприємництва, роль якого полягає не тільки в заповненні ринкових ніш, які не охоплені великим бізнесом, але й у вирішенні питань соціально-економічного розвитку територій, пом'якшенні соціальної напруги, зростанні кількості середнього класу. У статті розглянуто дефініційний апарат малого підприємництва в контексті його ролі в розвитку сучасної економіки регіонів. Конкретизовано зміст понять «мале підприємництво», «інститут», «інституційне середовище малого підприємництва» на основі сучасного інституціоналізму.

Ключові слова: *мале підприємництво, регіон, інституціоналізм, інститут, інституційне середовище малого підприємництва, економіка, розвиток.*

Эффективное функционирование экономики, в частности экономики регионов, невозможно без малого предпринимательства, роль которого заключается не только в заполнении рыночных ниш, которые не охвачены большим бизнесом, но и в решении вопросов социально-экономического развития территорий, смягчении социальной напряженности, росте численности среднего класса. В статье рассмотрен дефиниционный аппарат малого предпринимательства в контексте его роли в развитии современной экономики регионов. Конкретизировано содержание понятий «малое предпринимательство», «институт», «институциональная среда малого предпринимательства» на основе современного институционализма.

Ключевые слова: *малое предпринимательство, регион, институционализм, институт, институциональная среда малого предпринимательства, экономика, развитие.*

Effective functioning of the economy, including the regions, is impossible without small business, whose role is not only in filling market niches that are not covered by a large business, but also within the framework of addressing the issues of socio-economic development of territories, mitigating social tension, growth the number of middle class. The article deals with the definition of small business in the context of its role in the development of the modern economy of the regions. The article specifies the meaning of the concepts of "small business", "institute", "institutional environment of small business" on the basis of modern institutionalism.

Keywords: *small business, region, institutionalism, institute, institutional environment of small business, economy, development.*

Постановка проблеми. Питання стимулювання й підтримки діяльності підприємств малого бізнесу в сучасних умовах є одним з основних напрямів соціально-економічного зростання України загалом та її регіонів зокрема. Протягом останніх двох років, згідно з даними Державної служби статистики України

[15], динаміка розвитку малих підприємств має стійку тенденцію до зниження як за кількістю підприємств, так і за обсягом реалізації, а рівень розвитку українських малих підприємств, як і раніше, значно поступається аналогічним суб'єктам господарської діяльності в західних країнах. Ефективність діяльності багатьох під-

приємств знижується, що говорить про необхідність забезпечення динамічності розвитку підприємництва, основним інструментом регулювання якого є державні та регіональні програми підтримки [9; 10], в рамках яких відбувається вжиття заходів, спрямованих на розвиток підприємств малого бізнесу.

Сучасний стан малого бізнесу в Україні має складний і суперечливий характер. Діяльність підприємств малого підприємництва переважно орієнтується на задоволення потреб місцевого населення регіонів країни, розвиток регіону, більшою мірою на вирішення соціально-економічних проблем міст, невеликих селищ і сіл. Це підвищує не тільки економічну, але й соціальну значимість малого бізнесу. Важливо усвідомлювати, що стійка й стабільна діяльність підприємств малого підприємництва виступає інструментом розвитку регіональних економік. При цьому не тільки влада повинна управляти розвитком підприємництва, але й підприємці мають відігравати суттєву роль в управлінні регіоном.

Значення й роль інститутів у розвитку підприємництва практично не позначена. Інституційний аспект малого підприємництва відноситься до недостатньо вивчених процесів. Залишаються нез'ясованими питання про те, як пов'язані між собою соціальні та економічні інститути підприємництва, чи можна говорити взагалі про інститут підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання, присвячені теорії розвитку підприємництва, висвітлювалися в працях багатьох вчених. Зарубіжні економісти зробили істотний внесок у виявлення концептуального розуміння підприємництва, зокрема Й. Шумпетер назвав підприємство феноменом розвитку і його рушійною силою [13, с. 148]; Ф. Хайек вважав підприємство не родом заняття, а поведінкою суб'єкта господарської діяльності [12]. Серед українських дослідників виділимо напрацювання таких вчених, як В. Небрат, А. Чуйно, О. Вербова, Н. Горін (історичні закономірності розвитку) [8], З. Варналій [1; 2], Т. Говорушко, О. Тимченко [4], Г. Козаченко, А. Воронкова, В. Медяник, В. Назарова [7]. Теоретичні концепції, що обґрунтовують роль підприємництва в сучасній економіці, зокрема на регіональному рівні, досліджені в роботах В. Кредісова, І. Комарницької [5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Зазначені автори зроби-

ли вагомий внесок в розроблення цієї проблематики, проте в перерахованих дослідженнях недостатньо представлено дефініційний апарат, що стало метою статті.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Метою статті є розгляд дефініційного апарату та конкретизація змісту понять «мале підприємство», «інститут», «інституційне середовище малого підприємництва» на основі сучасного інституціоналізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сектор малого підприємництва є однією з невід'ємних складових практично будь-якої розвиненої економічної системи, без якої вона не може нормально розвиватись. Регіональний аспект розвитку соціально-економічної системи в контексті внеску малого бізнесу нині набуває все більшого значення, яке виражається в дослідженні умов, факторів і механізмів переходу до інноваційного шляху розвитку економіки регіону. Сучасні умови розвитку суспільства й економіки створюють для регіонів об'єктивну необхідність цілеспрямованого, самостійного управління розвитком власних територій, впливу на соціальні та економічні процеси всередині регіону та поза ним, постійного врахування впливу зовнішніх факторів і співвідношення їх наслідків з можливостями та потенціалом регіону. Ці причини сприяють формуванню регіонального управління як нового рівня державного управління та створюють необхідність розроблення нових наукових підходів до цього процесу.

Малий бізнес стає частиною цього процесу, проте розгляд його як автономного джерела модернізації регіональної економіки нині обмежений збереженням економічної слабкості, що виражається в невеликій кількості суб'єктів, незначній частці у структурі валового продукту регіону, низькому ступені координації та недоліках регулювання з боку місцевих органів влади.

Всі дефініції поняття «підприємство» можна розділити на технічні, тобто ті, які визначають рамки поняття в законодавчому, економічному та інших аспектах, і концептуальні, тобто ті, які визначають сутність явища.

Сутність і зміст, що вкладається в поняття «підприємство», змінювались і впорядковувались у процесі розвитку економічної теорії [2]. Як науковий термін поняття «підприємець» з'явилося в роботах англійського економіста Річарда Кантільйона, який під підприємцем розумів людину, що діє в умовах ризику у зв'язку

з тим, що купує за певною ціною, а продає за невідомою. Д. Рікардо і А. Сміт ототожнювали підприємця з капіталістом. Згідно з Ж.-Б. Сеєм, функція підприємництва полягає в комбінації чинників виробництва, під час здійснення якої людина бере на свій рахунок ризик. Також підприємець розглядався як фактор виробництва [2, с. 20–24].

Ширше трактують підприємництво Й. Шумпетер (1982 р.) і Ф. фон Хайек (1989 р.), а саме як універсальну загальноекономічну функцію будь-якої суспільної формації, яка полягає в пошуку і дослідженні нових можливостей, реформуванні виробництва шляхом використання винаходів або різноманітних можливостей для випуску нових або старих, але новим шляхом товарів, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту, реорганізації виробництва [12; 13]. Хоча у Ф. фон Хайєка немає розгорнутої концепції підприємництва, проглядаються елементи інституціоналізму, які заслуговують особливої уваги, оскільки інституційний аспект дослідження підприємництва в сучасній українській економіці набуває все більшого значення, що підтверджують дослідження, які провели Н. Краус і О. Манжура [6]. Досвід свідчить про те, що реформування української економіки і сам характер реформ визначаються логікою інституційних змін, інерцією економічних інститутів та формуються інституціональним середовищем [11].

Підтримуємо точку зору Д. Норта, який визначив інститути як правила гри або більш формально як винайдені людством обмеження, які

надають форму й обумовлюють порядок і взаємодію в поведінці людей. Іншими словами, інститути – це формальні та неформальні обмеження і заходи примусу для їх дотримання, норми й правила, якими слід керуватися людині у своєму повсякденному житті [14, с. 2].

Процеси взаємодії підприємницьких структур засновані на правилах і нормах, які реалізуються за допомогою організаційних механізмів. Все це в сукупності утворює інституційне середовище, яке прийнято розглядати як базову складову взаємодії ринку й фірми. Також слід зазначити, що в рамках інституційного підходу фірма й ринок розглядаються як крайні точки простору угод.

Але важливо відзначити, що зміни в економічній сфері життя суспільства відбуваються швидше, ніж у соціальній. Сформований економічний інститут не означає засвоєння соціальних норм, що регулюють адекватну роботу соціального інституту.

В українських реаліях ця обставина мала два головні негативні наслідки для становлення інституту підприємництва. Звичне очікування державного патерналізму і загострене почуття соціальної справедливості сформували у населення України спочатку негативне ставлення до підприємництва. В українській традиції радянського часу історично не вітались ініціативність, гедонізм, індивідуалізм, властиві моделі поведінки приватного підприємця. Тому лише мала частина населення країни з набуттям незалежності виявилась готовою до підприємницької діяльності, а різко негативне ставлення до цю-

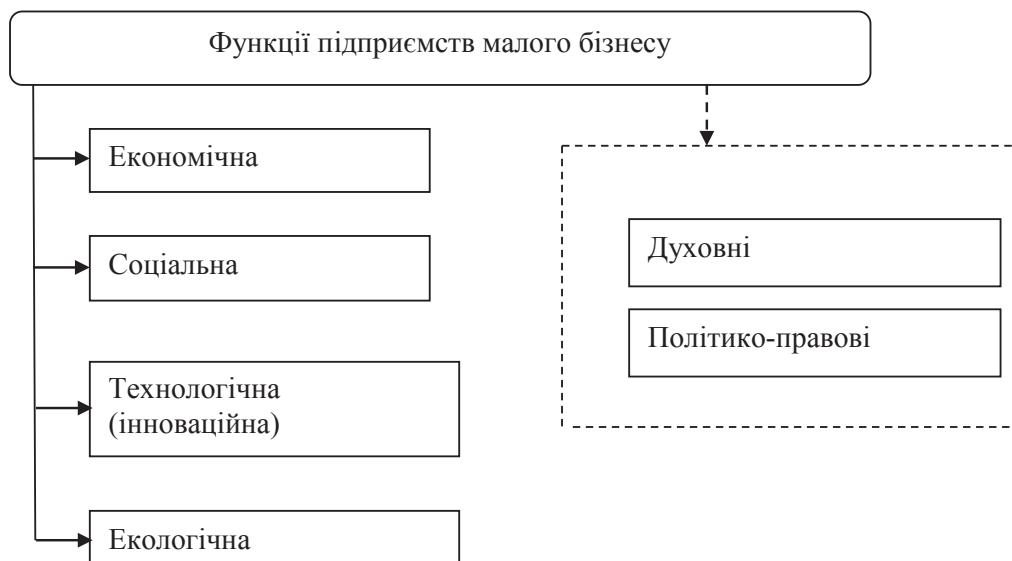

Рис. 1. Функції малого підприємництва

го виду діяльності гальмувало його розвиток. Проте необхідно відзначити, що ця тенденція майже спала, а мале підприємство стало невід'ємним елементом сучасної ринкової системи господарювання, без якого економіка та суспільство загалом не можуть нормально існувати та розвиватися.

Значення малого бізнесу найкраще виявляється, а сутність розкривається в характерних для нього функціях. Єдиного підходу у науковців до цього питання немає. Зокрема, З. Варналій виділяє інноваційну (творчу), ресурсну, організаційну, стимулюючу (мотиваційну) функції [1, с. 26]. Т. Говорушко підтримує З. Варналія щодо наявності ресурсної та інноваційної функцій і додає функцію ризику [4, с. 27]. В класифікації ще присутні загальноекономічна, соціальна, регулююча та багато інших функцій.

Пропонуємо виділити такі функції малого підприємства (рис. 1).

Таким чином, економічні функції полягають у виробництві товарів і послуг, збільшенні добробуту суспільства, формуванні конкурентних відносин. Малі підприємства через свою мобільність швидко реагують на постійно мінливі потреби суспільства. Завдяки своїм особливостям сектор малого підприємства може скласти серйозну конкуренцію середнім і навіть великим компаніям. Основними причинами цього може стати численність суб'єктів малого підприємства та їх гнучкість; швидке оновлення; використання, наприклад, джерел сировини, які не є привабливими для великого бізнесу; близькість до споживача. МП є основним джерелом бюджетних надходжень регіонів.

Оскільки МП, як правило, діють на обмеженій території, важливою стає екологічна функція, тобто мале підприємство може бути задіяне в розвитку природоохоронних технологій та виробництв, а також може займатись екологізацією та раціоналізацією використання ресурсів навколишнього середовища, зокрема природо-користування.

Таким чином, мале підприємство є складним суспільним феноменом, який, незважаючи на свою початкову економічну сутність, несе багато інших важливих функцій, орієнтованих на створення сприятливих умов життя людини, що приводить до значної різноманітності підходів до визначення його сутності.

Висновки. Малий бізнес виконує особливі функції в економіці регіону, а саме оновлення економічної системи, сприяння інноваційному

розвитку, підвищення конкурентоспроможності економіки та соціально-політичної стабільності суспільства шляхом забезпечення власного добробуту учасників та досягнення користі для суспільства загалом. З огляду на те, що підприємство в сучасній економіці – це історично сформоване складне явище, яке охоплює всі аспекти життя суспільства, ця категорія проникла практично в усі сучасні науки. І саме інституційний підхід дасть змогу об'єднати економічну, юридичну, соціальну та інші галузі науки в дослідженні та розумінні сутності малого підприємства як складного соціально-економічного феномена і правил (інститутів), в рамках яких підприємства можуть проводити свою діяльність, що стане напрямом подальших досліджень.

Бібліографічний список:

1. Варналій З. Мале підприємство: основи теорії і практики: монографія. 3-тє вид. Київ: Товариство «Знання», КОО, 2005. 302 с.
2. Варналій З. Основи підприємницької діяльності: навч. посібник. Київ: Знання-Прес, 2002. 239 с.
3. Говорушко Т. Ефективність розвитку підприємства у харчовій промисловості України: дис. ... докт. екон. наук. Київ, 2008. 453 с.
4. Говорушко Т., Тимченко О. Малий бізнес: навч. посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2006. 200 с.
5. Комарницький І. Регіональна політика організаційно-економічної підтримки малих підприємств: монографія. Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2003. 236 с.
6. Краус Н., Манжура О. Теоретико-методологічний контент інституціонального зрізу економіки інноваційного типу в умовах хаотично-структурованої трансформації. Економіка та суспільство. 2017. №12. С.16–25. URL: <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal-12>.
7. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості: монографія / Г. Козаченко, А. Воронкова, В. Медяник, В. Назарова. Київ: Лібра, 2003. 328 с.
8. Підприємство як рушійна сила суспільного прогресу: матеріали круглого столу (Київ, 1 грудня 2016 р.). Київ: НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України», 2016. 84 с.
9. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємства в Україні: Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III; редакція від 10 червня 2012 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.

10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 3. С. 23.
11. Ткач А. Інституціональна економіка. Нова інституціональна економічна теорія: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 304 с.
12. Хайек Ф. Конкуренція як процедура відкриття. Мировая экономика и международные отношения. 1989. № 12. С. 5–14.
13. Шумпетер Й. Теорія економічного розвитку. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры. Москва: Прогрес, 1982. 455 с.
14. North D. Institutional change: a framework of analysis. URL: <https://www.iei.liu.se/nek/730A22/filarkiv-2013/del-1a-andersson/1.516348/NorthInstchangeframework.pdf>.
15. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Kozachenko H., Voronkova A., Medyanyk V., Nazarova V. (2003). *Malyy biznes: stiykist' ta kompensatorni mozhlyvosti* [Small business: stability and compensatory opportunities], 328 p.
8. *Pidpryyemnytstvo yak rushiyna syla suspil'noho prohresu* [Entrepreneurship as the driving force of social progress], materialy kruhloho stolu, Kyiv, 2016, NAN Ukrayiny, DU "In-t ekon. ta prohnouzuv. NAN Ukrayiny", 84 p.
9. *Pro Natsional'nu prohramu spryyannya rozvytku maloho pidpryyemnytstva v Ukrayini* [About the National Program for Promotion of Small Business Development in Ukraine], Zakon Ukrayiny vid 21.12.2000 № 2157-III; redaktsiya vid 10.06.2012. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
10. *Pro rozvytok ta derzhavnu pidtrymku maloho i sered'noho pidpryyemnytstva v Ukrayini* [On development and state support of small and medium enterprises in Ukraine]: Zakon Ukrayiny № 4618-VI vid 22 bereznya 2012 roku // Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), 2013, № 3, s. 23.
11. Tkach A. (2007). *Instytutsional'na ekonomika. Nova instytutsional'na ekonomichna teoriya* [Institutional economy. New institutional economic theory] Center for Educational Literature, 304 p.
12. Khayyek F. (1989). *Konkurentsya kak protsedura otkrytiya* [Competition as an Opening Procedure] Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya – World Economy and International Relations, 12, 5–14.
13. Shumpeter Y. (1982). *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Issledovaniye predprinimatel'skoy pribyli, kapitala, kredita, protsenta i tsikla kon'yunktury* [The theory of economic development. (Study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and cycle of conjuncture)], M.: Progres, 455 p.
14. North D. Institutional change: a framework of analysis – Retrieved from: <https://www.iei.liu.se/nek/730A22/filarkiv-2013/del-1a-andersson/1.516348/NorthInstchangeframework.pdf>.
15. The official site of the State Statistics Service. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Varnaliy Z. (2005). *Male pidpryyemnytstvo: osnovy teorii i praktyku* [Business: Fundamentals of Theory and Practice] Tovarystvo "Znannya", 302 p.
2. Varnaliy Z. (2002). *Osnovy pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti* [Basics of entrepreneurial activity], teaching. manual, Znannya-Pres, 2002. – 239 p.
3. Hovorushko T. (2008). *Efektivnist' rozvytku pidpryyemnytstva u kharchoviy promyslovosti Ukrayiny* [Efficiency of business development in the food industry of Ukraine], dys. d.e.n., Hovorushko Tamara Andriyivna, – 453 p.
4. Hovorushko T., Tymchenko O. (2006). *Malyy biznes* [Small business], navch. Posibnyk, 200 p.
5. Komarnyts'kyi I. (2003). *Rehional'na polityka orhanizatsiyno-ekonomichnoyi pidtrymky malykh pidpryyemstv* [Regional policy of organizational and economic support of small enterprises], Lviv: Institute for Regional Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 236 p.
6. Kraus N., Manzhura O. (2017). *Teoretyko-metodolohichnyy kontent instytutsional'noho zrizu ekonomiky innovatsiynoho typu v umovakh khatychno-strukturovanoyi transformatsiyi* [Theoretical and methodological content of the institu-

Mitsa V.V.

Head of the Centre for Pre-University
Preparation and Work with Foreign Citizens,
Uzhhorod National University

LOCATION AND THE ROLE OF SMALL ENTERPRISE IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

The issue of stimulating and supporting the activities of small business enterprises in modern conditions is one of the main directions of socio-economic growth of Ukraine as a whole and its separate regions. Effective functioning of the economy, including the regions, is impossible without small business, whose role is not only in filling market niches that are not covered by a large business but also within the framework of addressing the issues of the socio-economic development of territories, mitigating social tension, growth the number of middle class. The purpose of the article is to consider the defining apparatus and to specify the content of concepts of "small business", "institute", "institutional environment of small business" on the basis of modern institutionalism. The significance and role of institutions in the development of entrepreneurship are practically not marked. The institutional aspect of the small business is one of the few processes studied. The following issues remain unclear: how are the social and economic institutions of entrepreneurship interlinked, and whether one can speak in general about the institute of entrepreneurship. The article deals with the definition of small business in the context of its role in the development of the modern economy of the regions.

УДК 332.05

Герасимчук З.В.

доктор економічних наук, професор
Вищої школи міжнародних стосунків та суспільних комунікацій
(м. Хелм, Польща)

Свида І.В.

кандидат економічних наук, докторант
Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського
(м. Київ, Україна)

ТИПОЛОГІЯ ПРОБЛЕМНИХ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті актуалізовано проблематику типології проблемних регіонів у сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність визначення проблемності регіонів та здійснення їх типології на засадах стійкого розвитку. Акцентовано увагу на тому, що підходи до проведення типології проблемних регіонів є застарілими. Аргументовано, що сучасна типологія проблемних регіонів має врахувати результати функціонування не тільки первинного та вторинного секторів економіки, але й сфери послуг та інформаційних технологій.

Ключові слова: *стійкий розвиток, проблемний регіон, типологія проблемних регіонів, сфера послуг, інформаційні технології.*

В статтє актуалізована проблематика типології проблемних регіонів в сучасних умовах. Обґрунтовано необхідність визначення проблемності регіонів та здійснення їх типології на основі стійкого розвитку. Акцентовано увагу на тому, що підходи до проведення типології проблемних регіонів є застарілими. Аргументовано, що сучасна типологія проблемних регіонів має врахувати результати функціонування не тільки первинного та вторинного секторів економіки, але й сфери послуг та інформаційних технологій.